

МАСОВА ПРАВОВА СВІДОМІСТЬ УКРАЇНЦІВ ЯК ЧИННИК ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ

З позицій соціальної психології правові уявлення як різновид соціальних формуються в буденному мисленні з метою осягнення та інтерпретації навколишнього світу, а саме правової дійсності. Відбувається динамічний соціальний процес – групове конструювання соціального об'єкта. Через правові уявлення пересічний громадянин дістає пояснення щодо всього, що відбувається в соціумі, знижує ризик непевності орієнтації в ньому, адаптується.

На думку М. Костицького, у процесі формування правових уявлень беруть участь попередній досвід людини і те, що вона чує, бачить, читає в засобах масової інформації, у книгах, а також досвід її знайомих. Завдяки використанню різних джерел уявлення про щось незрозуміле стають частиною повсякденної свідомості і трансформуються в зрозуміле і звичайне. Цей шлях має ту ваду, що суб'єкт пізнання втрачає значну частку наукової інформації, бо якісь складні характеристики важливих явищ спрощуються. Окрім того, під впливом таких трансформацій соціальні уявлення можуть далеко відійти від реального змісту об'єкта чи події та отримати певну автономію. Важливим також є висновок вченого про те, що на практиці людська поведінка формується не правом, а соціальними правилами певного суспільства. Психолог пов'язує правову соціалізацію з явищем законслухняності. Якщо середовище не створює достатніх передумов для реалізації тих чи інших норм права, то вони малоефективні, констатує він. Правові норми є важливим засобом соціального впливу держави на людину, вони виробляються для забезпечення необхідного типу поведінки і рис особистості, однак законслухняність визначається групувою та індивідуальною правосвідомістю, почуттям соціальної справедливості, соціальної відповідальності, правовою інтуїцією [2].

Отже, правові уявлення об'єднують компоненти, пов'язані зі знаннями про правову систему і є системоутворюючим елементом когнітивної сфери правової соціалізації. Когнітивний підхід акцентує увагу на потребі людини в розумінні власної поведінки і норм соціальної поведінки. Однак зауважимо, що когнітивна складова – це лише один з компонентів правової соціалізації.

Механізм формування правових уявлень, на думку А. Славської, неоднозначний – він має історично зумовлені відмінності у представників різних держав. Так, для росіянина цінності особистісні і свободи історично виявилися протилежними праву і нормі. Тоді як у західноєвропейській традиції норма і право виникли насамперед як засіб захисту позитивних цінностей особистості. Інша особливість становлення правової свідомості, зауважує психолог, пов'язана з тим, що для забезпечення справедливості тоталітарне минуле запроваджувало каральну функцію закону, що не характерно для західноєвропейських правових уявлень. Так, на рівні буденної свідомості спостерігається ототожнення закону з поняттям кримінального закону. [3, с.78]. Оскільки українське суспільство перебувало під впливом російської державності досить великий проміжок часу, то мусимо констатувати, що російські особливості вплинули і на формування правової свідомості українців.

Іншим важливим поняттям, що належить до категорій юриспруденції, але тісно пов'язано з феноменами масової свідомості це легітимність. Легко бачити, що це в першу чергу психологічне поняття. Ніякі посилання на документи, доцільність або традиції не зроблять систему судочинства легітимною до тих пір, поки ці аргументи не стануть переконливими для більшості або хоча б для значної частини суспільства.

Отже, цивільне право стає чинним тільки в тому випадку, коли зазначені в законах порушення відображаються як злочин і в масовій свідомості народу. Мусимо зазначити, що порушення прав людини в нашій країні не сприймається масовою свідомістю як злочинна, нелегітимна

діяльність, а значить і не тягне за собою судових позовів з боку постраждалих, не піддається переслідуванню в судовому порядку. Дуже важко отримати сатисфакцію за моральну шкоду, приниження честі та гідності людини, за порушення права на гендерну рівність, або довести факт психологічного насильства. Низький рівень правової самосвідомості в більшості наших співвітчизників призводить до формування поля низької правосвідомості. Відображені в законодавчих актах правові норми починають реально діяти тільки при наявності їх підтримки в суспільній масовій свідомості. Результати наших досліджень свідчать про те, що, шахрайство, приниження почуття власної гідності, прихована експлуатація не переживаються нашими співвітчизниками як злочин. Тому і не існує дієвого правового захисту від цих явищ. Нами також було встановлено, що однією з передумов порушення прав людини в нашій країні є легітимність психічного насильства, як у приватному житті так і в професійній діяльності, тобто звичка вважати нормальною розплату за матеріальні блага дозволом психологічного насильства над собою. Масова правова свідомість українців поки ще містить велику долю тоталітарних настановлень, оскільки певна частина населення має підсвідомі потяги до підпорядкування авторитету та радикального упорядкування психосоціального простору. В своєму дослідженні ми запропонували респондентам оцінити декілька тверджень-індикаторів тоталітарних настановлень розроблених Т.Адорно [1]. Твердження “іноді буває корисно, якщо хтось авторитетний чітко розтлумачить, що є добро, а що зло” підтримали 54, 5%. З твердженням “нам потрібні не закони, а чесні керівники, яким можна довіряти” погодилося 50, 9% респондентів. Твердження “сучасній молоді найбільше потрібна сувора дисципліна” підтримало 49, 1%. З твердженням “пошана до авторитету і слухняність – найважливіші риси, яких повинні навчитися діти становить 50, 7% підтримки. З другого боку маємо результати вивчення правових уявлень молоді за допомогою тесту, розробленого на основі декларації прав людини, де мусимо констатувати низький рівень правової самосвідомості.

Тож саме від якості масової правової самосвідомості залежить чутливість окремого індивіда до зловживань щодо порушення його прав людини з боку найближчого оточення, працедавців, політиків та ЗМІ. Високорозвинена система правових уявлень людини, що спирається на загальний розвиток культури, почуття власної гідності та моральності, стає надійним захистом від спроб інших людей накинути на неї ярмо будь-якого гатунку, навіть закамouflьоване в таку привабливу упаковку, як духовний розвиток, свобода слова та боротьба з корупцією.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Адорно Т. Исследование авторитарной личности / Т. Адорно; под общ. ред. д-ра филос. наук. В. П. Култыгина. – М.: Серебряные нити, 2001. – 416 с.
2. Костицький М. В. Юридична психологія: навч. посіб. – К.: Юрінком Інтер, 2000. – 400 с. (у співавторстві). Славская А. Н. Интерпретация как предмет психологического исследования / А. Н. 3. Славская // Психол. журн. – 1994. – Т. 15, № 3. – С. 78–87.